

5. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – с. 141.

6. Боротьба з корупцією і Євроінтеграція: досвід Польщі. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://4-vlada.org/ua/international/365-боротьба-з-корупцією-і-євроінтеграція-досвід-польщі.html>

7. Семків В. Розвиток транскордонного співробітництва в контексті євроінтеграції України / [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-26.pdf>

8. [Електронний ресурс] // http://zik.ua/news/2011/02/10/ukraina_ne_vidprovaiae_umovam_yes_posol_271715

9. Шлях до ЄС Вишеградських країн: уроки для України. – с. 8.

10. Трансформація економіки угорщини в процесі інтеграції до європейського простору: досвід для України. Регіональний філіал НІСД в м. Ужгороді, вик. Крижевський А. М. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до сайта: <http://old.niss.gov.ua/monitor/may/009.htm>

11. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права в різних правових сім'ях (на прикладі континентальної та англосаксонської правових сімей). – с. 6–7.

Науковий керівник: канд. юрид. наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Сидоренко

Д. В. Давиденко¹

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЯК ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

У вітчизняній правовій системі чільне місце в ієрархії джерел права займає закон. До останнього часу судовий прецедент не визнавався джерелом українського права.

На відміну від країн англо-американського права, де судовий прецедент традиційно відіграє першорядну роль – він основне джерело права, в країнах Європейського континенту, в тому числі в Україні, спостерігається рух до визнання судового прецеденту в ролі субсидіарного джерела права.

---

¹ Студентка 1 курсу факультету підготовки кадрів для пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Тенденція до розширення переліку джерел права, що спостерігається на всьому пострадянському просторі, пов'язана не тільки з впливом європейського права, але й з переглядом доктрини в цілому, що ґрунтується на відході від позитивістських начал і сприйнятті ліберально-правових концепцій розуміння сутності права (школи природного, соціологічного, цивілізаційного (культурологічного) права).

Зазначена тенденція в українському праві знайшла нормативне відображення в концепції обмежувального застосування судового прецеденту не лише у випадках, прямо передбачених законом [1, С. 324].

У вітчизняному праві судовий прецедент лише в останнє десятиріччя на науковому рівні став визнаватися джерелом права, що вимагає істотних змін в усталені традиції правозастосування і стиль правового мислення в країні загалом.

У романо-германській правовій сім'ї власне явище, що іменується прецедентом, є багатозначним і відрізняється від судового прецеденту в системі загального права. Юристи цих правових сімей використовують різні логіко-методологічні стандарти: якщо в романо-германській сім'ї, де за судовою практикою визнається вторинний характер, юрист мислить дедуктивно, від загального до окремого, то в англо-американській, навпаки, юридичне мислення індуктивне, від окремого до загального, спрямоване на виявлення ключових аналогій і переходу від них до загальної класифікації.

Врахування цих особливостей слід розглядати передумовою імплементації у вітчизняне судочинство як практики Європейського суду з прав людини, так і концепції судового прецеденту загалом.

В Україні судовий прецедент визнається джерелом права в одному випадку – при застосуванні практики Європейського суду з прав людини (далі – Суд).

Діяльність Суду передбачена Конвенцією про захист прав людини і основних свобод, положення якої – Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7, 11 до неї набрали чинності для України 11 вересня 1997 року.

На цей час питання застосування в українському праві практики Європейського суду з прав людини врегульовано Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ч. 1 ст. 17 якого встановлено, що [українські] суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Тому застосування судами України положень Конвенції не є їх правом, а є професійним обов'язком.

Визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права знайшло юридичне закріплення в ст. 8 КАСУ, якою передбачено, що адміністративні суди при вирішенні справ застосовують принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

Вважається, що при здійсненні правосуддя Конвенція та рішення Суду зобов'язані застосовуватися лише за наявності певних умов, а саме: 1) за наявності в українському законодавстві правових «прогалів» щодо прав людини та основних свобод, які водночас визначені в Конвенції та протоколах до неї; 2) для кращого розуміння тих положень українського законодавства, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі відповідних рішень Суду; 3) для реалізації на практиці таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», оскільки в чинному вітчизняному законодавстві вони є новими категоріями та повністю не досліджені [2, с. 112]. Тоді як рішення Суду певним чином допомагають їх зрозуміти (В. П. Паліюк).

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. при розгляді справ [українські] суди зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Вважається, що створюване Судом право є класичним прецедентним правом, основою якого є принцип *ratio decidendi* («підстава для вирішення»), коли правило, сформульоване судом під час вирішення конкретної справи, стає нормою права для цього суду і для внутрішніх судів країни-учасниць Конвенції (А. О. Селіванов).

Практика Суду є прецедентною, і норми Конвенції не застосовуються судом окремо від тих рішень, які були ним раніше прийняті при застосуванні конкретної статті Конвенції.

При цьому під прецедентами Суду розуміють не самі розглянуті справи, а ті основоположні принципи в тлумаченні і застосуванні норм Конвенції, які були покладені в основу судових рішень (В. Єфименко).

Визнання судової практики Суду джерелом вітчизняного права означає поширення на таку судову практику положень вітчизняної юридичної науки про джерело права, під яким розуміють юридичне поняття, через яке розкривається питання про силу, яка створює право [3, с. 16].

Застосування судової практики Суду як джерела права передбачає визнання преюдиціального характеру юридичних фактів, які встановлені такими судовими прецедентами і мають істотне значення для вирішення цієї справи (спору).

У зв'язку з цим обставини, встановлені рішенням Європейського суду з прав людини, яке набуло чинності, не доводяться при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особи, щодо яких встановлено ці обставини. Однак у ЦПК України (ст. 61) відсутня така норма, що значно ускладнює та уповільнює розгляд справ судами України, в яких беруть участь особи, щодо яких було прийняте рішення Європейським судом з прав людини.

З метою вирішення цієї проблеми законопроектом «Про внесення змін до статей 8 і 61 ЦПК України» пропонується внести зміни до зазначених статей, забезпечивши таким чином застосування як джерела права практики Європейського суду з прав людини судами України.

При цьому вирішення даної проблеми обумовлено необхідністю врахування природи та особливостей Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Зазначена Конвенція, на відміну від інших міжнародних договорів, є комплексним складним механізмом захисту прав людини, який включає, власне, конвенційні норми, рішення Європейської комісії з прав людини та Комітету міністрів Ради Європи, судову практику Європейського суду з прав людини, прецедентне право, загальновизнані принципи та норми міжнародного права, специфічні методи тлумачення Конвенції, наукову доктрину з питань її застосування тощо.

Відповідно, застосування Конвенції вважається застосуванням не лише її норм, а й усього комплексного правового механізму без спеціальної згоди на це Верховної Ради України (С. С. Шевчук).

Сфера застосування практики Європейського суду з прав людини визначається його основними цілями. Як випливає із назви та преамбули Закону, основними цілями Суду є: 1) забезпечення виконання рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; 2) впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини.

Відповідно до цих цілей і кола відносин, які регулюються Законом, в ньому розрізняються: 1) практика Суду як родове поняття (практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав люди-

ни); 2) Рішення Суду у справі проти України як видове поняття (остаточне рішення, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, остаточне рішення щодо справедливої сатисфакції, рішення щодо дружнього врегулювання).

Практика Суду є прецедентною, оскільки Суд, як це випливає із ст. 30 Конвенції, при розгляді справ повинен не допускати, аби отриманий результат був несумісним з рішенням Суду, постановленим раніше. В основі судового прецеденту знаходиться принцип *ratio decidendi* («підстава для вирішення»), відповідно до якого вирішено справу. Цей принцип міститься у мотивувальній частині рішення (так званому імперативному висновку) і є судовим стандартом (чому саме так вирішено судову справу). Обґрунтовуючи рішення, судді застосовують норми законодавства, попередні прецеденти та мотивацію суддів при їх прийнятті, цитати з авторитетних доктринальних джерел, посилання на іноземні прецеденти та законодавство тощо.

В літературі звертається увага на те, що існують певні складнощі для виокремлення цього принципу, оскільки мотивувальна частина рішення не містить чіткого формулювання (так як сформульована, наприклад, норма у законі). Цей принцип є частиною суддівської мотивації, тобто суддівських пояснень. Таким чином, ця складність виокремлена *ratio decidendi* при застосуванні практики Суду, як це приписує ст. 17 Закону, має щоразу долатися українськими судами при розгляді конкретних справ [4, с. 58].

При застосуванні рішень Європейського суду з прав людини як судових прецедентів важливим є питання про те, яку публікацію слід вважати офіційною. Законодавство України не містить чітких приписів з цього приводу.

Найбільш повним і систематизованим джерелом судової практики Суду у перекладі українською мовою є щоквартальний журнал «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», який видається з 1999 р. Видавцем цього журналу є Український центр правничих студій.

В судовій практиці виникло питання, чи слід господарському суду застосовувати рішення названого Суду, що не перекладені українською мовою? Вищий господарський суд України з цього приводу зазначає, що обов'язковість такого застосування не ставиться у залежність від того, чи здійснено переклад рішення названого Суду українською мовою.

В доктрині права звертається увага на те, що законодавцем і судовою практикою не визначено, чи може бути законним рішення суду у випадках, коли:

1) рішення винесене без застосування практики Європейського суду з прав людини, якщо ні, – то за яких умов воно повинно визнаватися незаконним;

2) рішення відповідає нормам матеріального права України, але не відповідає практиці Європейського суду.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу доцільність визнання рішення Європейського суду з прав людини з цивільних справ підставою для перегляду рішень українських судів, які набрали чинності. Саме таким шляхом вирішено питання в Росії. Конституційний Суд Російської Федерації визнав рішення Європейського суду з прав людини з цивільних справ підставою для перегляду рішень російських судів, які набрали чинності. Згідно з постановою Конституційного Суду, держава зобов'язана не лише провести конституційні виплати людині, чії права були порушені, але й забезпечити відновлення порушених прав.

Враховуючи те, що Законом встановлено тільки порядок доступу до Рішення (тобто стислий виклад Рішення, сповіщення про Рішення, переклад та оприлюднення Рішення), а не порядок доступу до практики Європейського суду загалом, сумнівною є реальна можливість реального застосування практики Суду при здійсненні судочинства судами України.

За таких обставин законодавець повинен визначити механізм доступу до практики Суду (перекладу та оприлюднення).

З огляду на необхідність забезпечення дотримання в Україні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається як першорядне значення для юрисдикційної діяльності національних (українських) судів тих рішень і ухвал Європейського суду, в яких Суд витлумачив норми Конвенції (наприклад, про право на справедливий суд, право на ефективний засіб юридичного захисту, право на мирне користування майном тощо).

Література:

1. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Яковюк. – Х. : Право, 2013. – 760 с.
2. Марченко М. Н. Европейский Союз и его судебная система. – М.: Проспект, 2012. – 288 с.

3. Хаустова М. Г. Проблеми організаційно-правового забезпечення гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу// Проблеми законності. Академ. зб. наук. пр./ відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. у-т «ЮАУ», 2013. – Вип. 121. – С. 12–29.

4. Проблеми й перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації // Вісн. Акад. правових наук. – № 2014. – № 1(76) – С. 54–65.

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. Г. Хаустова

**V. Danylovskikh,
S. Khazan¹**

THE PROBLEM OF DETERMINING THE LEGAL NATURE OF THE EUROPEAN UNION

The European Union has caused a lot of questions and disputes about the nature of this association, its status in the international arena, the future path of European integration within the association. Still panahayut clashes around determining the shape of the European Union. The complexity of determining the legal nature of the EU is in several factors. Firstly, the European Union brings together several independent organizations that have common bodies; Second, only the European Communities have international legal personality (although in the case of the entry into force of the Lisbon Treaty in 2007 after its ratification by all member states, the EU shall have international legal); Thirdly, integration between European organizations subordination exists because the European Community is the foundation of the European Union, which complement the common foreign and security policy and cooperation in law enforcement and justice in criminal cases [1].

The study of the European Union, its legal nature engaged in by many researchers, among which mention MM Mykiyevych V. Muraviev, NM Ushakov, AJ Kapustin, H. A. Korolev, Yu Yumashev, BN Topornin, SS Seliverstov, I. Yakovyuk and others.

---

¹ 1 course Personnel Training Institute for the Ministry of Internal Affairs of Ukraine Yaroslav Mudryi National Law University.